

### 5. Историческо развитие на ФП.

ФП възниква първоначално като наука за естественото право, разбирано като норм. с-ма, независима от позитивното право. По-късно тя преминава през развитието си като наука и преди всичко за отн-ието м/у естествените права и позитивното право. В епохата на Просвещението 3-тото съсловие включва в с-мата на свободните идеи отричането на феодалното право и обосновава тезата за съществуването на естественото право. Когато това съсловие овладява държавната власт, то отразява в конституционни и др. източници на правото естествените права на човека. Така те получават своя юридически израз в позитивното право.

Обект на изучаване на естественоправната школа стават естествените права и тяхното институционализиране в позитивното право (П). На естествените права се гледа като самостоятелно явление, произтичащо от биологичната и социална същност на човека. На тази основа се търси връзката им с позитивното П. Съвременното развитие на естественоправната школа е главно в посока на теоретичната обосновка на необходимите позитивноправни гаранции за всички естествени права на човека. Това ново развитие на естественоправната школа е обусловено от процесите, к/о произтичат в съвр. общество.

Естественоправната школа в съвр. си вид е основата, в/у която се формира учението за правата на човека. Отразените в м/ународното и вътр. П естествени права е обекта, който то трябва да изучава. Интеграционните процеси протичат м/у м/ународното вътр. П, изразени в областта на естествените права са основа за формирането на единно учение за правата на човека.

Като позитивно правно учение, което все повече се освобождава от политологичните аспекти, то ще придобива х-ер на учение за основните субективни права. След като естествените права се отразяват в м/ународното и вътр. право, придобиват х-ер на основни субективни права.

Основен проблем на учението за правата на човека става този за позитивноправната защита на човешките права. Това отговаря на съвр. развитие на обществото.

### 9. Правото като основна форма на социална свобода.

Съществено значение за х-еризирането на правовата държава има обстоятелството, че правото е основна форма на соц. свобода. Основните обществени отн-ия в разслоението на соц. групи общество имат такъв х-ер, че изискват регулиране от нормативната с-ма, която може да осигури с максимално ефективни ср-ва тяхното протичане в съответствие с коренните интереси на личността. По тази причина в правото се отразяват и обществени отн-ия, които преди това са били отразени и в др. норм. с-ми. Смисълът на това отразяване е възм-стта да се интегрира тяхното протичане със ср-вата, с к/о разполага единствено правото. Това е един от изразите на уникалността на правото като обществено явление. По този начин то регулира нравствената, религиозната и др. форми на соц. свобода. Така тя придобива значението на основна форма на соц. свобода. Следователно, поради необходимостта от регулиране на всички основни обществени отн-ия са ср-вата на правото, мярата на свобода, която то установява, придобива х-ерна основна форма на соц. свобода. Това е форма на соц. свобода, обхващаща всички основни сфери на обществения живот.

Юридическата мяра на свобода има основно значение, както за икономическите, социалните, духовните и пол-ските отн-ия, съставлящи гражданското общество, така и за държавно-политическите отн-ия, т.е. за обществото като цяло.

### 15. Естествените права на личността и позитивното право.

Естествените права са ценностно явление, начин на отразяване и защита в позитивното право, на които има съществено значение за качествената х-еристика на съвр. общество.

Естествените права (ЕП) са обусловени от биосоциалната същност на личността. Те са израз на естественото състояние на личността и в този смисъл са естествени права. Това означава, че ЕП нямат нормативен х-ер. ЕП не съществуват в формата на самостоятелна норм. с-ма. ЕП нямат регулативни свойства. ЕП като ценностно явление се отразяват съдържанието на правото и така участват във формирането на неговите качества. С-ма от това отразяване е, те да бъдат гарантирани със ср-вата на позитивното право. Предвиждането на право на принуда е обективно необходимо, за да

се гарантира ефективно ЕП на личността.

В процеса на отразяване в позитивното право, ЕП запазват х-ера си на метаюридическо явление. Това озн., че отн-ията м/у тях и правото са отн-ия на неправно ценностно явление и правото, като норм. с-ма.

На ЕП на личността съответстват естествените задължения. Те са свързани със съответните потребности на личността. Без тяхното изпълнение личностите не могат да съществуват и се проявяват в естественото си състояние и в този смисъл са естествени задължения. Естественото задължение започва там, където завършва естественото право. Поради това на всяко естествено право съответства естествено задължение. Естествените зад-ия също се отразяват в различни видове обществени норми. Без изпълнението на естествените зад-ия не могат да реализират ЕП. Ето защо отразяването на естествените зад-ия в правото гарантира реализирането на ЕП.

18. Граждански и политически права на човека.

Либерализмът познава преди всичко “негативните” свободи. Те се наричат така, защото гарантират личната неприкосновеност както от намесата на други лица, така и от държавата. Тези свободи осигуряват произвола на лично д-ие, степента в която не пречи другиму.

Политическите права повтарят структурно и смислово негативните свободи, но са насочени навън към взаимод-ие и най-вече към контрол на държавните органи. Либерализмът поставя като основен проблем – кои субективни права са неотменима същност на отделния гражданин. Легитимността на с-мата от закони и самото законодателство произтичат изцяло от структурите и процедурите на легалността. В този смисъл правната с-ма се схваща като нещо неутрално и неподвластно на политическите пристрастия.

В друг случаи – републиканизма залага на обективния правен ред, в който са намерили израз в съвр. живот и взаимния респект. Правото е част, страна на политиката. На преден план излиза формирането на обща воля, относно действащите норми и цели. Едва на тази база се определя съдържанието на частните интереси.

Политиката се разглежда като конкуренция и координация на силите за прокарването на преди всичко частни интереси. Тя служи за налагане на оптимални стратегии за удовлетворяване на интересите.

Нравствени добродетели и първични форми на солидарност – в/у тях възниква нещо като обществен организъм, насочен към реализирането на една колективна цел, несъвпадаща с пазарните принципи и с административното държавно управление.

Смисълът на политиката не е само в посредничеството м/у частните интереси и администрацията. Самата политика е социализиращ процес, начин на мирогледно мотивиране и дори на промяна на възгледите.

### 16. Естествени права и субективни права.

Естествените права (ЕП) – ценностни явления. Начина им на отразяване и защита в позитивното право има съществено значение за качествената х-еристика на съвр. общество. Във връзка с това правовата държава се определя като държава, в която правата на личността са ефективно защитени. Ефективните права се обуславят от биосоц. същност на личността. Те произтичат непосредствено от биосоц. природа на личността и съответно на биосоц. й потребности. Те са израз на естественото състояние на личността и в този смисъл са ЕП. Те имат нормативен х-ер и не са съставка в нормативната с-ма на обществото.

ЕП са ценностно явление и съществуват независимо от позитивното право. Тяхното решаващо значение за съществуването и проявлението на личността е причината те да се отразяват във всички видове обществени норми. Те са съдържание на нравствените, обичайните, корпоративните, религиозните правни норми. Те имат регулативни свойства, но тъй като техните регулативни качества не отговарят на величината на ЕП, като ценност, налага се тяхното отразяване в правото. По този начин те биват гарантирани със ср-вата на позитивното право.

Предвиждането на правна принуда е необходимо, за да се гарантират ефективно ЕП на

личността. Отн-ията м/у тях са отн-ия м/у неправни оценъчни явления и правото като норм. с-ма. ЕП получават израз и защита в специални правнонормени актове или обособени части от тях. На ЕП на личността съответстват и естествени задължения. В съвр. условия се налага тенденцията на засилване на ролята на м/ународните правни ср-ва за защита на ЕП на личността. Така се дава възможност след изчерпване на вътрешноправните ср-ва за защита субективните права да възниква ново процесуално субективно право като се сезира Европейската комисия по правата на човека (ЕКПЧ). Възм-стта за м/ународна защита на ЕП на личността се дължи на това, че те не са свързани с юридическите качества на гражданин на съответната държава, те са човешки права.

На всяко естествено право трябва да съответства установено и гарантирано субективно право. Така се нормират основните субективни права на личността. В м/ународното право се наричат права на човека.

Основно е само това субективно право, което съдържа в себе си естествено право. Реализирането на основното субективно право не е възможно без установяване в правото на множеството други субективни права. Те не са отражение на естественото право. Те са производни субективни права. Имат спомагателен х-ер, предназначени са да гарантират реалното проявление на основните субективни права, от които произхождат. Производните субективни права установяват процесуални субективни права, ч/з които се гарантира реализирането на основните субективни права, а оттам и се защитават и самите естествени права.

Субективните права на владение, ползване, разпореждане спомагат реализирането на естественото право на собственост. Исковата защита също спомага за реализирането на основното право на собственост. Така се изгражда демократичното право като с-ма от установени и гарантирани субективни права. Това е ядрото на съвременните хуманни правни с-ми, превръщащи държавата в правова и кореспондираща с м/ународното право, което установява и гарантира основното субективно право на личността.

### 3. Философия на правото и обща философия.

Философията на правото (ФП) заема особено място в с-мата на обществените науки. От гл.т. на методология тя е клон на общата ф-я. От друга страна, тъй като тя дава познания, макар и философско, единствено за правото, то по обект на изследване тя

принадлежи на правните науки. Всичко това означава, че философията е двуединна наука.

Тя по предмет, т.е. по специфично съотношение м/у обект и подход има двойствен х-ер. Това очертава ФП като наука за критериите на правото. Оценъчният х-ер на явленията, които се отразяват в правото и превръщат в критерии за правото. На тази основа ФП извежда първичните принципи на правото, т.е. тези принципи, които се определят от неправни явления. Ето защо ФП е наука за основанията на правото. В този смисъл тя е наука за легитимността на правото.

Съпоставена с философията на отделните отрасли, ФП има общ х-ер и следва да носи наименованието обща ФП. Развитието на общата ФП ще увеличава възможностите за развитието на отрасловите правни философии. От друга страна, колкото повече се разработват проблемите на отрасловите правни философии, толкова повече ще се улеснява общата ФП в обобщенията, които трябва да осъществява на тази основа.

Развитието на ФП като наука в широк смисъл обхваща и философиите на отделните отрасли. Действителното място, което тя заема в с-мата от познания за правото и в правоприлагането е един от показателите за насоките на развитие на отн-ията м/у правната наука, правото и обществото. Понеже е наука за критериите на правото, отн-ията към нея е един от показателите за състоянието на правната наука като цяло.

### 1. Предмет на философията на право (ФП).

ФП изучава онези качества на правната действителност, които са резултат на отразяване в него на оценъчни явления. В правото се отразяват 2 типа явления. Едните са обществени отн-ия и явления, отразявани в правото, за да бъдат регламентирани. Те са предмет на изучаване от ОТП. Освен това в правото се отразяват ценностни оценъчни явления, определящи метаюридическите качества на правото. Това са качества, обусловени от неправните явления (явления, съществуващи независимо от правото). От начина на отразяването им в правото зависят неговите качества.

Н-р: ... в правото се отразява явлението справедливост.

Справедливостта е мяра за разпределителните отн-ия и в отн-ията на възмездие. Това означава, че всяка правна норма (всеки закон) може да бъде оценявано от гл.т. на справедливостта (това се отнася и за актовете по реализиране на правото). Всичко това се отнася и до оценъчните явления – интерес, цел, нравственост, свобода и т.н., това показва, че ФП е оценъчна наука. Тя дава критериите за оценка на метаюридическите качества на правото. От тази гледна точка тя е критика на правото.

ФП разкрива причините за съществуването на метаюридическите качества на правото. Ето защо тя е казуална наука. ФП е наука за “основанията на правото”. В този смисъл тя е наука за легитимността на правото. Легитимността на правото е обусловено от това, доколко отговаря на философско-правните категории. Нелегитимно е несправедливото право. По този начин ФП отговаря на въпроса – какво трябва да бъде правото. С това е свързано и приложното ѝ значение.

ФП дава прагматичните познания за правотворчеството във формата на извънправните критерии за правото. В правотворческия процес законодателят трябва да се съобрази с всички оценъчни явления, които то отразява в правото.

Приложната роля на ФП преминава и през приложния х-ер на отрасловите форми на правото.

## 2. Съдържание на ФП.

Различните автори определят по различен начин обхвата от проблеми, които се включват в предмета на ФП. Това се отразява непосредствено и в/у разбиранията за обхвата от въпроси, които се включват във философското учение за правото. Едни автори отдават първостепенно значение на справедливостта като отразяващо се в правото оценъчно явление, от което в най-голяма степен зависят метюридическите качества на правото.

Самото съвр. развитие на естественоправната школа показва не само, че няма място за подценяване ролята на ЕП (естествени рава) като ценностни явления, които се

отразяват в правото, но те са едно от тези явления, без които не може да се формира в цялост метаюридическата (първична) същност на правото. Съпоставката м/у ЕП и справедливостта дава възможност не само да се установи точния принос на всяко едно от тези явления във формирането на метаюридическите качества, но и да се анализира взаимодействието м/у тях. Това се отнася и до х-еристиката на правото като мяра на свобода. Няма място за подценяването на свободата. Проблемът е да се установи действителната роля на това оценъчно явление на основата на съпоставката му с останалите критерии за метаюридическите качества на правото. Така се достига до подценяването на мястото и ролята и на останалите оценъчни явления като интерес, цел, принуда и оценка. Никое от ценностните оценъчни явления, които се отразяват в правото не може да замести качествата, които му придава всяко едно от останалите явления. Те не са взаимозаменяеми, въпреки че са взаимосвързани и обусловени в съответна степен едни от други. Другата тенденция в развитието на ФП е тази за обхващане на всички онези проблеми, които би трябвало да се включват в нейното съдържание.

ФП не е наука единствено за метаюридическите качества на правото. В нейното съдържание се включват и проблеми, свързани с явления, които се проявяват ч/з правото като например отн-ията право и политика и право и държавна власт.

Разкриването на отн-ието м/у право и политика има значение и за развитието на философското учение за правото при правовата държава. Основните въпроси, които се поставят, доказват тази констатация. Например проблемите за метаюридическите качества на правото и проявлението му като ср-во за осъществяване на държавната политика.

Същото се отнася и до проблема за отн-ията м/у правото и държавната власт. Правото като определител на пределите на държавната власт. Право, държавна власт и автономия на гражданското общество. Правна принуда и държавна власт.

В обхвата на ФП се включват и проблемите на обусловеността на развитието на правото и на взаимодействието м/у неговите структури от извънправни фактори. В съдържанието на ФП се включват и проблемите на обусловеността на определени явления от метаюридическите качества на правото. Така достигаме до отн-ието право – правово общество и право – държава, в това число и отн-ието право – правова държава. Последното е основата в/у която се формира философското учение за правото.



Всичко това показва, че в съдържанието на общата ФП се включват освен проблемите на метаюридическите качества на правото, но и още 3 основни групи въпроси.

#### 4. ФП и останалите юридически науки.

Колкото повече напредва процеса на формиране на ФП като единна наука, толкова по-благоприятни ще са условията за формиране и на едно философско учение за качествата на правото. То все повече се установява като част от единната обща ФП. Това учение е част от философското учение за отн-ието м/у правото и държавата, което поради особеното в съдържанието си се отнася съответен аспект едновременно и към предмета на философията на държавата.

Основните въпроси на ФП придобиват своята актуалност, главно като проблеми на метаюридическите качества на правото. Смесването на предмета, а оттам и на съдържанието на ФП с тези на ОТП се отразява и в/у предмета и съдържанието и на философското учение за правото при правовата държава. Въпреки непрекъснатото усъвършенстване на тенденцията на разграничаване на проблемите на ФП от тези на ОТП, съществуват и противоположни възгледи. Те съставят цялото историческо развитие на ФП и на ОТП.

Разкриването на всички метаюридически качества на правото допринася за разграничаването на проблематиката на правната философия от тази на ОТП. В същност, няма място за противопоставяне м/у двете науки. Философското и общотеоретичното познание за правото не само, че не си противостоят, а напротив взаимно се допълват и така формират цялостно научно познание за същността на правото. При това философското познание за правото има методологично значение спрямо общотеоретичното познание за него. Двете науки съществуват поотделно, поради самостоятелния си предмет, а не само на основата на субективните преценки.

#### 6. Причини и условия за възникване и развитие на правото.

Едва ли има друго явление от обществения живот, което подобно на правото да събира върху себе си толкова противоположни оценки. То е систематично и пълноценно, с което се регулират взаимоотнош-ията ни, но заедно с това ние се отнасяме

пренебрежително към формализма му, в който участва богатството на живота. Можем да му се доверим, търсейки и получавайки справедливост с неговата помощ, но можем и да го презрем, натъквайки се на слабостта му да се справи с неправдата или на съучастието му в скриването и оправданието ѝ.

От начало се проследява в исторически план някои теории, в които се прави опит не просто да се опише, а да се изведе от корените на действащата култура и светоотн-ие, да се обяснят ролята му и да се разкрие х-ера на неговата задължителност. Пренасяме се в/у структурата на самото право, търсейки принципите, определящи съвременния му демократичен х-ер. Спираме се на онези междинни области, където правото се пресича с морала и властта.

Много често, когато се движим във вътрешността на един кръг от проблеми, когато преминаваме от случаи към случаи в съдебната практика, от дебати към гласуване и гласуване в законотворчеството, ние като че ли изпускаме смисъла на цялата тази д-ст. Опитвайки се да останем верни на процедурите, да наложим по-удачната процедура или да сътворим такава, ние не забелязваме, как играта право е станала нещо безспорно и неизбежно в живота ни, за което повече няма нужда да се питаме познаваме ли същността му.

7. Същност на правото. Философски определения. Едно от ценностните оценъчни явления, които се отразяват в правото и участват във формирането на неговата същност е свободата. Отн-ието м/у правото и свобода е един от изразите на съдържанието на правото. На това основание правото се определя като мяра на свобода. Правото не е източник на свободата. Нейният първоизточник е съответното естествено право. Свободата получава юридически израз като възможно и дължимо поведение на правните субекти и правните отн-ия, и правните връзки.

Свободата е възможността на личността да има поведение, съответстващо на нейната вол. В правото тя намира своя институционален израз. Свободата се проявява ч/з правото и в правото. Анализът на правото като нормативна с-ма показва, че от гл.т. на отразеното в него, съдържанието му се формира от 2 групи явления.

Към I-та група спадат обществените отн-ия, които предопределят специфичното в съдържанието на видовете правни отн-ия. Тук се отнасят и явленията, които в резултат на отразяването им в правото придобиват качествата на юридически факти.

Към II-та група се отнасят явленията, които имат ценностен оценъчен х-ер и поради това формират метаюридическите качества на правото. Това означава, че от начина по който те се съдържат в правото зависи неговата същност. Поради това ФП се интересува от този тип явления, отразяващи се в правото. Той играе определяща роля за начина, по който явленията от I-та група получават своята правна регламентация.

Свободата се превръща в субстанция на правото, за да бъде защитена с позитивноправни ср-ва. Свободата трябва да се установява в правото на основата на принципа: свободата на личността завършва там, където започва свободата на другите личности. По този начин правото става определител на мярата на свобода. В правото трябва да се установява обективно необходимостта мяра на свобода. Мярата на свобода, която правото следва да установява е исторически обусловени преди всичко от икономическите условия. Освен това правото трябва да установява равна мяра на свобода. Равноправието е атрибут на правото. Без равноправието правото се превръща в своята противоположност и поради това не може да съществува трайно. На фактическото неравенство м/у личностите в обществото правото трябва да противопоставя равноправието. Така се постига равновесието в обществото. Правото трябва да е установено в закон, обективно необходима равна мяра на свобода.

### 24. Право и правосъзнание.

Специфичното в отн-ие м/у правото и правосъзнанието е обусловено като обстоятелството, че през последното преминават всички останали ценностни явления, преди да получат нормативното отразяване. Правосъзнанието притежава качества, които му позволяват да отразява в себе си всички други метаюридически явления. Освен това правосъзнанието има силно изразен оценъчен х-ер. Правосъзнанието има универсален х-ер. То е оценъчното явление, което опосредява отразяването в правото на всички останали ценностни явления. Правосъзнанието е една от формите на колективното индивидуално съзнание. То е разновидност на социалното отражение. В противотворческия процес е определяща ролята на колективното правосъзнание, докато при реализиране на правото главна роля играе индивидуалното правосъзнание. Правосъзнанието е относително самостоятелно оценъчно явление. За формиране на съдържанието на правосъзнанието съществена роля играе обективното право. Правосъзнанието не притежава регулативни качества. Поради това то не е източник на правото. В процеса на формиране на качествата на правото расте ролята на общата философия на правото и на отрасловите правни философии за формиране на правосъзнание, отговарящо на обществените потребности. Правосъзнанието има съществено значение при тълкуването в правото.

### 8. Познавателно съдържание на правото.

Познавателното съдържание на правото (ПСП) е основата, в/у която се разкриват качествата му, обусловени от отразяваните ценностни оценъчни явления. То съществува наред с неговото формално – юридическо и волево съдържание. ПСП е един от изразите на теорията на съдържанието. В правото се отразяват съответни обществени отн-ия и явления. Това дава възможност по обратния път, ч/з анализ на правните норми да се установят х-еристиките на съществуващите независимо от правото обществени отн-ия и явления. В крайна сметка от правото могат да се правят заключения за самите обществени отн-ия и явления, които са отразени в него. От отражението може да се съди за същността и съдържанието на отразеното. В това се изразява познавателното съдържание на правото.

Тъй като в правото се отразяват два типа фактически съществуващи явления, различна е и ролята им в ПСП. Първият тип явление няма оценъчен х-ер, поради което те не служат като критерии за качествата на правото. Вторият тип явления, които се отразяват в правото, имат оценъчен х-ер, който обуславя специфичната им функция в ПСП. Начинът на отразяване на тези явления в правото се превръща в критерии за неговите качества. Ето защо теорията за ПСП има методологична роля. Тя е основата, в/у която разкриваме степента, в която съответната правна с-ма притежава необходимите метаюридически качества, като равна мяра на свобода, справедливост и т.н.

Освен това ПСП служи за установяване на начина, по който следва да се регулират обществените отн-ия и явления, нямащи оценъчен х-ер. В това се състои и обуславящата роля на ПСП спрямо неговото формално-юридическо и волево съдържание. ПСП е критерии за неговото формално-юридическо и волево съдържание.

10. Право, свобода и правна принуда. (възможен) Принудата и друго оценъчно явление, което се отразява в правото и така участва във формирането на неговите качества. Правото съдържа в себе си своето отрицание. От една страна, то е форма на

официална свобода. От друга страна то е форма на принуда.

Ограничаването на свободата на личността по правнопринудителен ред не е определящо в същността на правото. Принудителността на правото всъщност е функция на обстоятелството, че то е форма на социална свобода. Тъкмо защото правото установява мяра на свобода, последната трябва да бъде гарантирана със специфични правно-принудителни ср-ва. Това е правно-философския въпрос за оправданието или основанието на принудителността в правото. Този проблем е свързан с проявлението на правото като ограничител на свободата. Без ср-вата на правната принуда не може да бъде гарантирано реализирането на установената в правото мяра на свобода. Без специфичната си принудителност правото не би могло да добави нищо съществено към формите на свобода, установени в другите норм. с-ми. Принудата е възд-ие в/у личността с цел нейното поведение да протича в съответствие с чужда воля. Принудата е противоположност на свободата. Правната принуда е пряко свързана със съдържанието на правните предписания. Ценностният х-ер на правната принуда се проявява в нейното съотн-ие с другите качества на правото.

Степента на ценност на правната принуда е обусловена от степента, в която тя осигурява реализирането на други ценностни явления, отразени в правото. Правната принуда не трябва да се отъждествява с държавната принуда. Н-р психическата правна принуда се изразява във взаимод-ието в/у съзнанието на субектите на правото, за да се осъществят с поведението на вложената в правото воля, в замяна на тяхната собствена воля. Физическата правна принуда е възд-ие в/у правния субект в съответствие с предвидената в правото възм-ст за физическо насилие, за да се осъществи правното предписание въпреки противната му воля.

### 11. Право и справедливост.

Отн-ията м/у право и справедливост е един от основните въпроси на правото. Това се дължи на обстоятелството, че справедливостта е ценностното явление, което служи като критерии за оценка на начина на проявление в правото на всички останали неправни явления, които участват във формирането на неговите качества. Това означава, че справедливостта, е второто ценностно явление, което както свободата има универсален х-ер. Универсалният х-ер на справедливостта се определя от това, че тя служи като критерии за оценка на начина на отразяване на тези явления в правото. Оценката за степента на справедливост на правото зависи от степента, в която то установява и гарантира равна мяра на свобода за правните субекти. Степента на справедливост на правото се определя от това доколко отразява и гарантира ЕП

(естествените права) на личността.

Справедливо е правото, което отразява в себе си нормите и принципите на нравствеността. Степента на справедливост на правото е обусловено още от това на кои интереси то е ср-во за защита, доколко и с какви ср-ва защитава съответните интереси формите, видовете и степените на правна принуда също подлежат на оценка от гл.т. на справедливостта. Справедливостта е мяра за степента, в която обществените явления съответстват на потребностите на личността в разпределителните отн-ия и в отн-ията на възмездие. В правото тя получава институционален израз. Правото е ср-во за нормативно институционализиране на справедливостта. В него тя получава материален израз. Справедливостта се проявява в правото като мяра, ч/з различни ср-ва, ч/з начина по който се определят правата и задълженията на участниците в обществените отн-ия. Това се постига още и ч/з предвижданите последици, както в случаите на спазване на правните предписания, така и при тяхното нарушаване.

В I-ия случаи правото защитава справедливите интереси на изправната страна в правното отн-ие. Във II-ия случаи, то трябва да предвижда правни последици, съответстващи по вид и размер на вида правонарушение. Правото е предназначено преди всичко да регулира фактическите обществени отн-ия, които отразява в себе си. Ето защо то е на първо място мяра на справедливост в разпределителните отн-ия. Освен това правото трябва да гарантира с наказателни ср-ва сигурността на личността и на други блага. Поради това, то се проявява като мяра на справедливост и в отн-ието на възмездие.

### 12. Право и нравственост. (възможен)

Особеностите на отн-ията м/у правото и нравствеността са свързани главно с това, че последната е ценностно-оценъчно явление, което както правото има нормативен израз.

Нравствеността като нормативна с-ма има сложен състав. Това предопределя разнообразието в отн-ията м/у нея и правото. На I-во място в нравствеността се включват принципите и нормите на етиката. Главната тяхна особеност се изразява в това, че съдържат задължението на добродетели, т.е. да се прави добро другиму.

Етичните норми и принципи не трябва да се включват в съдържанието на правото, тъй като последното за разлика от тях съдържа т.нар. отрицателни задължения, т.е. задълженията да не се причинява другиму вреда. Правото само по изключение може да установява задължения да се прави добро другиму.

В гражд. право се съдържат положителни юридически задължения с цел защита на естественото право на собственост. Това са главно случаите на предвиждане на задължението за чужда собственост да се полага грижата на добър стопанин както се изразява закона. Нравствеността съдържа принципите и нормите на морала. Те за разлика от етичните принципи и норми, съдържат задължението да не се причинява вреда другиму, т.е. предвиждат отрицателни задължения.

Отрицателните задължения, които се установяват както в правните норми с оценъчен х-ер, така и в морала с основата, в/у която се проявява органическата връзка м/у тях. Ето защо моралните принципи и норми съдържат отрицателни задължения, главното ср-во за гарантиране на тяхното спазване от психическата принуда. За да могат да се отразяват в правото, моралните принципи и норми трябва да съществуват едновременно с него в съответствие със собствената си природа. Моралните норми са отворена и свободна от формално институционализиране с-ма. Моралът е единственото ценностно оценъчно явление, което участва във формиране качествата на правото ч/з пряко проникване в него като готови норми. Според така нареченото положително направление, правото е част от нравствеността, а правните норми се отнасят към етичните норми. В рамките на нормативната с-ма на обществото правото и нравствеността съществуват самостоятелно. Отн-ията м/у правото и правните норми и принципи не трябва да бъдат еднозначни. Правните норми, които нямат оценъчен х-ер не влизат в отн-ие с нравствените принципи и норми. Освен че се отразяват в правото, моралните принципи и норми служат като критерии за правилното реализиране на правото. Докато в наказателното право намираме отразени множество морални принципи и норми, то в гражданското право те играят съществена роля при реализирането му.

Моралните принципи и норми са критерии за установяване кога е налице злоупотреба със субективно право. Те са критерии при тълкуване на правото, тъй като етичните принципи и норми съдържат положителни задължения, те не могат да изпълняват тази роля. Ето защо във всички правни норми, с които се възлага тази роля следва да се употребява морални, а не нравствени принципи и норми.

19. Право и интерес. Връзката м/у правото и интересите е разкрита още от

древногръцкия юрист Ултинян. Различията в интересите той поставя в основата на разделеността на правото на частно и публично.

Частното право (ЧП) се отнася до интересите на отделната личност, публичното право (ПП). Интересите на личността са основани на потребностите. Последните са източника на интересите. За задоволяване на интересите, ч/з правото се формират цели. Постигането на определени цели изисква формирането на воля. Тя се включва в правните норми и така се осъществява връзката м/у интереса и правото.

Интересът се проявява като осъзната потребност. Той е субективно отражение на реално съществуващите потребности. Интересът трябва да съответства на потребностите. В противен случай не е налице осъзнат процес. Несъответствието м/у съзнаването на интереса и обективното съществуващата потребност е един от източниците на волунтаризма в правото. Осъзнатият интерес се включва в правосъзнанието и се отразява в правото. Интересът се закрепва в правото. Той се свързва с принудителните възможности на правото. Ето защо правото е ср-во за защита на интереси. Интересът е свързан пряко с установените в правото субективни права. В крайна сметка правото гарантира реализирането на потребностите на личността. Сблъсъците на интереси намират отражение в правото. На противоположните интереси правото противопоставя равноправието. По този начин, правото служи за поддържане на противоречивите интереси в определени граници. В правото се отразяват, както индивидуални, така и колективни интереси. Интересите са обвързани по особен начин с другите оценъчни явления, които се отразяват в правото. Интересите обуславят до голяма степен начина, по който тези явления се отразяват в правото. Това показва определящото място на интересите при формиране на качествата на правото.

20. Право и закон. Правовост. Легитимност на правото. Учението за отн-ието м/у право и закон се изразява в това, че не всеки закон е правов, поради това, че може да не отговаря на съответни критерии. Закона е форма за изразяване на правото. В закона се съдържа правото. Той е начин на неговото съществуване. В закона правото се обективира и съществува като обективно право. В този смисъл правото е закон и закона е правото. Правото и закона са едно цяло. Изискванията на закона са изисквания на правото. Неспазването на закона е неспазване на правото и т.н. Най-общо изразено отн-ието м/у право и закон, е отн-ието м/у съдържание и форма, поради което те са неотделими. Законът винаги е форма на изразяване на правото.

Критериите за качествата на правото са не само естествените права (ЕП), а и всички останали оценъчни явления, които трябва да се отразяват в него по съответен начин.



Както свободата, така и справедливостта, нравствеността и т.н. са критерии за качествата на правото. Метаюридическите качества, които съдържанието на закона трябва да притежава, са определящи. Те до голяма степен обуславят формалноюридическите му качества. Законът не може да бъде правов или неправов. Правото при правовата държава трябва да отразява в себе си по необходимия начин всички неправови оценъчни явления. Така то получава качеството легитимност. Това означава, че легитимно е това право, което притежава преди всичко необходимите метаюридически качества.

Легитимността на правото зависи в определена степен и от неговите формални юридически качества. Легитимността е качество, което принадлежи на самото право като явление.

Правовостта не е качество на правото. Правовостта е качество, което правото придава на други явления. Правото, което притежава качеството легитимност, придава правов х-ер не само на държавата, но и на гражданското общество. Правовостта не се отнася само до държавата като с-ма от държавни органи, т.е. само до нейната институционална същност. Тя се отнася и до субстанционалната и атрибутивна същност на държавата, т.е. до нейното проявление като общност на граждани и с-ма от държавно-политически отн-ия и връзки<sup>21</sup>. Цел и право.

Отн-ията м/у право и цел е обусловено от социалното предназначение на правото. То е ср-во за постигане на социални цели. Правото служи за осъществяване на цели, които си поставя законодателят. Тъй като правото регулира обществени отн-ия и обществени връзки, целите на които то служи имат обществен х-ер. Това поставя правно-социологичните проблеми за ефективността на правото, като ср-во за постигане на социални цели. Тази част от проблемите на отн-ието м/у право и цел се включват в предмета на философията на правото.

Целта е субективно явление. Тя е продукт на съзнанието. Разнообразието на целите е обусловено от разнообразието на интересите. Това показва х-ера на връзката м/у цел и интерес. Целта се формира и съществува в съзнанието. В нея се включват интелектуални и волеви моменти на съзнанието. В целта се съдържа осъзнаването на направлението на поведението и неговия резултат, ч/з избор на начините, ср-вата и условията за неговото постигане. Целта, която се отразява в правните норми обхваща психическите процеси, които имат качествена х-еристика на фактор, определящ направлението на тяхното възд-ие в/у правните субекти с оглед постигането на определен резултат със средствата на правата. Целите, които се поставят за решаване,

ч/з правото, съществуват в съзнанието и се проявяват като елемент от индивидуалното и обществено правосъзнание. От правосъзнанието целите се отразяват в обективното право. Целта се включва във волята, която се влага от законодателя в правни норми.

Целта като ценностно-оценъчно явление съществува независимо от правото. Тя е едно от метаюридическите явления, които формират общата характеристика на правото. Правото и целта са две качествено различни явления. Целта е оценъчно явление, което с регулативните си качества може да направи целта и реална и постижима. Целта притежава ценностни и оценъчни качества.

По тази причина тя се отразява в правото. Без нея правото губи посоката на своето въздействие. Целите се отразяват в правото, като по този начин му придават качеството целенасоченост. Целите, които се отразяват в правото, не трябва да се противопоставят на целесъобразността при реализирането му.

## 22. Оценка и правна норма.

Оценката е форма на познание. Тя се отличава по това, че местният ценностен характер се проявява ч/з оценъчната и същност. В другите явления, определящото е ценностният им характер. Той обуславя проявлението им като оценъчни явления. Оценка е субективно явление. Оценка е идеалният образ за качествата на явленията. Тя е средство за даване на квалификация на съответни явления. Тя съдържа характеристиката на явленията. Съответстващата на реалността оценка е необходимото условие за преход към дължимото, което се съдържа в правните норми.

Оценката като специфичен психически процес се включва в правосъзнанието. В зависимост от оценката, която дава на обществените отношения и явления, законодателят определя правата и задълженията на правните субекти. Оценка на обществените отношения и явления има определящо значение и за последиците, които се установяват в правните норми. Следователно, оценките са непосредствения определител на начина на регламентиране на обществените отношения и явления. Всичко това показва, че оценката се отразява в правото в смет вид. Именно по този начин тя изпълнява предназначението си на мащаб за квалификация на съответните обществени отношения и явления. Оценка като форма на познание имат незначителна регулативна сила.

Особена силна е връзката м/у оценката и нравствените норми. В нравствените норми на преден план стои оценката на съответно поведение, а принудителното реализиране на моралните норми се основава на отрицателната оценка на съответното поведение. Ето защо всички нравствени норми имат оценъчен х-ер.

В правото се отразяват два типа оценки. Едните се отнасят до обществените отн-ия и явления, които подлежат на правна регламентация. Положителната или отрицателна страна и нейната величина обуславят начина на тяхното регулиране. Другият тип оценки които се отразяват в правото се отнасят до съществуващите ценностни явления, които правото не регулира, но които участват във формирането на неговите качества. Начина и степента на отразяване на тези ценностни явления е правния израз на оценката за тях. Отразяването в правото на ценностни явления дава възм-ст за оценка на неговите качества. За всяко право се преценява каква мяра на свобода то установява, в каква степен е справедливо и т.н.

Следователно, тези ценностни явления са критерият за качествата на правото. Отразяването на оценките в правото означава, че те придобиват легален х-ер. Те стават оценки, задължителни за правните субекти. Отразените в правните норми оценки спадат към оценките, които имат общ х-ер. Отразените в актовете по реализиране на правото оценки имат конкретен х-ер.

### 23. Ценностите в правото и правото като ценност.

Всяко едно от метаюридическите явления, които се отразяват в правото и така участват във формирането на неговите качества, имат ценностна х-еристика. Същността на правото зависи доколко и как ценностите, които се съдържат в тези явления проникват в правото. Ето защо всяка правна с-ма съдържа в съответна степен с-ма от ценностни х-еристики, адекватни на с-мата на явленията, които се отразяват в него.

Ценностните качества на тези явления при отразяването им в правото си взаимодействат. Едни от тях опосредяват отразяването в правото на ценностите, които се съдържат в други явления. Такава роля играят ценностните качества на правосъзнанието, спрямо ценностните качества на всички останали явления, които се отразяват в правото. Други от тях обуславят проявлението в правото на ценностните качества на останалите явления. Такъв род възд-ие оказват например ценностните качества на интереса в правото. Трети способстват да се проявят като ценностни

качества на други явления, които се отразяват в правото. Такъв е случаят с принудата.

Всичко това е един от изразите на уникалността на правото. Така самото право придобива една многостранна ценностна характеристика. Това е социална ценност на правото, обусловена от ценностните качества на явленията, които се отразяват. Във втората категория ценностни характеристики на правото се включват ценностните свойства на правото, които не са резултат на отразени в него явления. Те образуват с-ма от ценности на правото, които са израз на неговите собствени нормативни качества. Право, което притежава необходимите ценностни свойства придава легитимен и в този смисъл ценностен характер на държавната власт. Това е легитимиращата функция на правото по отношение на други явления.